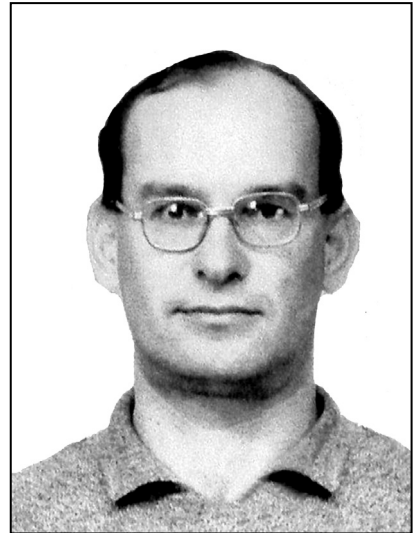

СФРАГІСТИКА

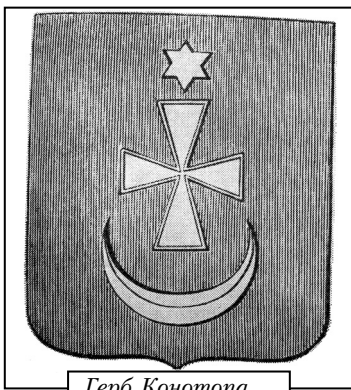
ГЕРБИ ТА ПЕЧАТКИ КОЗАЦЬКОЇ УКРАЇНИ: КОНОТОПЩИНА

Ігор Ситий,
*науковий співробітник
Чернігівського краєзнавчого музею*

Згідно з історичними джерелами, Конотоп був заснований ще до 1635 року шляхтичем Підковою і називався тоді Новоселицею [7, 63]. За останніми даними, Конотоп, одночасно з Батурином, заселявся у 1636 році урядниками київського каштеляна О. Пісочинського [3, 277; 444]. Осадчим Конотопа був Станіслав Сосновський, зафіксований як місцевий староста з травня

1637 року [3, 278]. В околицях міста було декілька фільварків каштеляна [3, 342]. Поступово цей населений пункт перетворився на значний ремісничий центр Чернігово-Сіверщини [3, 373], у якому почали проводитися ярмарки [3, 382]. Конотопські купці налагодили торгівлю з Московщиною. У свою чергу, московські купці торгували у місті соболями та іншим хутром [3, 388].

Герб Конотопа

Печатка Конотопа, 1671 р.

Печатка Конотопа, 1680 р.

Печатка Конотопа, 1680–1688 рр.

У 1640 році власник міста О. Писочинський побудував фортецю та перейменував на «Конотоп», за назвою річки Конотопки [7, 63]. У жовтні 1643 року містечко купив коронний канцлер Є. Оссолінський [3, 162]. 11 квітня 1644 року у Конотопі був відкритий митний пункт, і він отримав статус міста [3, 188]. У 1638–1641 роках тут нарахувалося 78 димів [3, 444].

Зовнішнім атрибутом міста став герб – золотий хрест, під ним срібний півмісяць, угорі – зірка [7, 63]. Це був типовий за своїми елементами міський герб Лівобережної України, що їх надавали містам польські королі при проведенні на цих теренах активної колонізаційної політики у першій половині XVII століття. Схожі емблеми спостерігаємо на гербах Зеньківка, Миргорода, Борзни, Погара [7, 61–65]. 4 червня 1782 року герб був підтверджений і царською владою [7, 96; 1, 191].

У 1649 році Конотоп згадується як сотенне містечко Чернігівського полку, а у 1654–1782 роках – Ніжинського. Символи міста знаходимо на печатках XVII–XVIII століття. Печатка 1671 року кругла, діаметром 21 мм. На ній зображено розширений хрест, навколо нього чотири шестипроменеві зірки, здолу півмісяць, що лежить рогами догори. Напис по колу: « + ПЕЧАТЬ • М...СТА • КОНОТОПА » [6, 129]. Печатка 1680 року має таку ж емблематику, але менша за розміром – 18 мм. Напис відсутній [6, 129]. Печатка 1680–1688 років кругла, діаметром 22 мм. У полі печатки – лапчастий хрест над півмісяцем, що лежить рогами догори, обабіч восьмипроменеві зірки, праворуч згори – шестипроменева зірка. Напис по колу: « + ПЕЧАТЬ МСТА КОНОТОПА » [6, 129]. Печатка 1698–1699 років такого ж розміру. У полі – хрест над півмісяцем, що лежить рогами догори, обабіч дві шестипроменеві зірки. Напис по колу: « + ПЕЧАТЬ МИСТА КОНОТОПА » [6, 129–130]. На початку XVIII століття конотопська печатка зазнає певної модифікації. Печатка 1701–1707 років кругла, діаметром 23 мм.

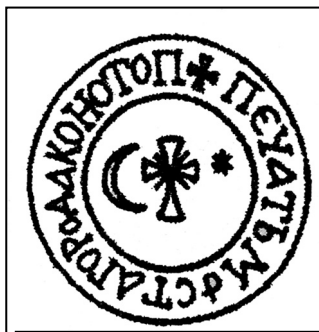
У полі – лапчастий хрест у сьйві, праворуч півмісяць рогами вліво, ліворуч семипроменева зірка. Напис по колу: « + ПЕЧАТЬ МѢСКАЯ • ГОРОДА • КОНОТОП » [6, 130]. Розмір печатки 1709–1735 років дещо збільшується – 25 мм. У полі печатки розширений хрест у сьйві, праворуч півмісяць рогами вліво, ліворуч восьмипроменева зірка. Напис по колу: « + ПЕЧАТЬ М***СКАЯ • ГОРОДА • КОНОТОП » [6, 130]. Печатка 1741–1749 років трохи більша. Її діаметр досягає 26 мм. У полі – розширений хрест, праворуч підкова, що лежить кінцями вгору, ліворуч шестипроменева зірка і півмісяць, що лежить рогами вправо. Напис по колу: « + ПЕЧАТЬ ГОРОДА КОНОТОП МѢСКАЯ » [6, 130]. Отже, до сталої християнської емблематики додається підкова. Що це? Віддзеркалення панівного статусу козацтва? Чи просто якась рефлексія? Згадали про засновника міста Підкову? У такий спосіб відобразили легенду про назву міста? На жаль, брак джерел не дозволяє дати однозначну відповідь.

Мала свою печатку і Конотопська сотня. Печатка була овальної форми, розміром 24×23 мм. У полі – розширений хрест, праворуч шестипроменева зірка і півмісяць рогами вліво, ліворуч підкова, що лежить кінцями додолу. Напис по колу: « ПЕЧАТЬ ПОЛКУ НѢЖИНСКОГО СОТНИ КОНОТОПСКОЙ ». Ця печатка вживалася сотенною канцелярією протягом 1762–1782 років [6, 77]. Видається, що зразком для неї послугувала міська печатка зразка 1741–1749 років, хоча, можливо, все було навпаки.

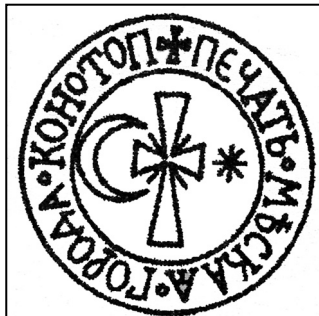
Як годиться, мали свої печатки і представники конотопської старшини. На печатці 1683 року конотопського сотника Федора Кандиби у щиті були зображені кроква у вигляді косинця, яку угорі супроводжували 2 восьмипроменеві зірки, а внизу – 1 восьмипроменева зірка; над щитом – корона, на якій сидить птах. Навколо щита літери: « Ф К С К » (« ФЕДОР КАНДИБА СОТНИК КОНОТОПСКИЙ ») [5, 67]. Але

Печатка Конотопа, 1698–1699 рр.

Печатка Конотопа, 1701–1707 рр.

Печатка Конотопа, 1709–1735 рр.

Печатка Конотопа, 1741–1749 рр.

коли Кандиба займав уряд курсунського полковника, він прикладав до документів зовсім іншу печатку. Наприклад, на купчому записі від 3 жовтня 1670 року бачимо паперово-воскову печатку, на зеленому воску, восьмикутної форми, розміром 30×25 мм. Зображення: у щиті – серце, простормлене двома шаблями, над щитом коронований шолом з трьома пір'їнами, навколо щита рослинний орнамент та літери «Ф К П В Е Ц П Р В З К» («Федор Кандиба Полковник Войска Его Царского Пресветлого Величества Запорозкого Курсунский») [8].

Нашадки знатного військового товариша і конотопського жителя Ананія Лазаренка користувалися польським гербом «Лески»: у блакитному щиті дві собаки, що сидять одна до одної спинами; над ними – червона стіна; над щитом – корона, з якої виходить собака [5, 91]. Цим же гербом користувалися і нащадки Климентія Лазкевича (1737 р.) [5, 91].

Польський герб «Побуг» використовували у своїх печатках нащадки конотопського сотенного писаря Івана Фіалковського: у блакитному щиті – срібна підкова, увінчана золотим хрестом; над щитом корона, з якої виходить собака [5, 192].

Печатка Конотопської сотні

Герб конотопського сотника

Герб Кандиб

Печатка Ф. Кандиби

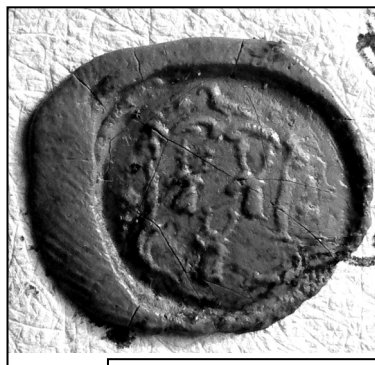

Герб Лески

Герб Побуг

Цікава печатка сотенного конотопського писаря Федора Полонського. На червоному сургучі, кругла, діаметром 14 мм. Зображення: у щиті – три голови оленів, над щитом – птах, обабіч якого дві зірки. Печаткою був скріплений купчий запис від 15.05.1777 р. з таким приписом: «вишеписанному купчому запису... сведоми и во свидетелство... своеручно при печатех подписалися сотенний конотопский писар Федор Полонский...» [4].

Печатка Ф. Полонського

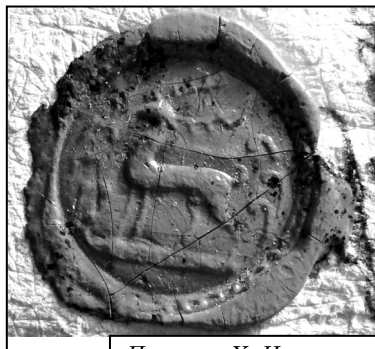
Птаха бачимо й на печатці бунчукового товариша Адама Столповського. Вона відтиснута на червоному сургучі, овальної форми, розміром 17×15 мм. Зображення: птах, який тримає у дзьобі квітку. Печатка прикладена до «Обязательства» від 19.05.1772 р. [2].

Окрім старшини, печатки побутували й у середовищі рядового козацтва. Наприклад, круглою печаткою, діаметром 15 мм, на червоному сургучі, із зображенням оленя, обабіч якого дві гілки, засвідчили свої підписи у 1777 році Хома Ніколаєнко, козак Конотопської сотні, та Василь Велентей, козак Ніжинського полку [1; 2; 4; 5; 7].

Печатка А. Столповського

Підсумовуючи наведений вище матеріал, можемо сказати, що конотопська геральдика та сфрагістика доби Гетьманщини розвивалася у відповідності до загальних ознак цих складових українського суспільства. Це – панування самобутньої військово-християнської та гербової емблематики, широке використання печаток усіма верствами козацтва, нехтування ієрархією кольорів відбитка печатки у відповідності до соціального статусу, використання прикладних паперово-воскових та сургучевих печаток, вільне поводження з емблематикою та символікою, вплив на останню відповідної польської та російської традиції, взаємопов'язаність міської та козацької сфрагістики.

Печатка Х. Николаєнка та В. Велентея

ДЖЕРЕЛА

1. Гречило А., Савчук Ю., Сварник І. Герби міст України. – К. : Брама, 2001.
2. Дело Андрея Павловича Полетики и бунчукового товарища Петра Ласкевича о захвате принадлежащих к с. Коровинцам земель (1750–1779) // Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського (далі – ЧІМ), Архивные материалы Полетик (1653–1885). – інв. № Ал 502/60, док. № 21.
3. Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648). – К. : Темпора, 2006.
4. Купчий запис на комору в Конотопе А. Редки Івану Лазоревському (1777) // ЧІМ. – інв № Ал 913. – 2 арк.
5. Лукомский В., Модзалевский В. Малороссийский гербовник. – К. : Либідь, 1993.
6. Однороженко О. Українські державні, земельні та міські печатки козацької доби (кінець XVI–XVIII ст.). – Харків : Східний інститут українознавства ім. Ковальських, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2003.
7. Румянцева В. Эмблемы земель и гербы городов Левобережной Украины периода феодализма. – К. : Наук. думка, 1986.
8. Универсал и купчая, выданные гетманом П. Дорошенком (1668, 1670). ЧІМ, Архивные материалы гетманов Украины: универсалы, грамоты, указы, приказы, письма и ведомости имений (1648–1764). – інв.№ Ал 501/8, док. № 2.